

DOI: 10.34015/2523-4552.2020.3.02  
УДК 340

**Самойленко О. О.,**  
кандидат юридичних наук, старший  
науковий співробітник,  
старший науковий співробітник  
відділу історико-правових досліджень  
Інституту держави і права  
ім. В. М. Корецького НАН України  
ORCID: 0000-0002-4624-5105

## ПРИТУЛКИ ДЛЯ АРЕШТАНТСЬКИХ ДІТЕЙ У КИЄВІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються особливості становлення та розвитку притулків для арештантських дітей у Києві наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. На основі архівних документів та інших матеріалів проводиться реконструкція та аналіз діяльності й розвитку регіональних притулків для дітей ув'язнених. Розглянуто історичний досвід надання соціальної допомоги дітям, які потрапили в складні життєві умови і тимчасово могли перебувати під опікою кваліфікованих та турботливих людей.

**Ключові слова:** притулок; Товариство Київський Тюремний Патронат; Дамське відділення товариства піклування про в'язниці; благодійність.

В статье исследуются особенности становления и развития приютов для арештантских детей в Киеве в конце ХІХ – начале ХХ вв. На основе архивных документов и других материалов произведена реконструкция и анализ деятельности и развития региональных приютов для детей заключенных. Рассмотрен исторический опыт предоставления социальной помощи детям, попавшим в сложные жизненные условия.

**Ключевые слова:** приют; Общество Киевский Тюремный Патронат; Дамское отделение общества попечения о тюрьмах; благотворительность.

**Постановка проблеми.** Проблема залишених дітей без батьківської опіки була і залишається однією з гострих соціальних проблем у всі часи. Особливо це стосується дітей, батьки яких знаходяться у місцях ув'язнення. Слід зазначити, що до 1744 року чоловіки, жінки і діти утримувалися у в'язницях разом. І

тільки в 1839 році було визнано незручність утримання дітей разом з батьками. Микола І видав закон, яким дозволялося розміщати дітей, за винятком немовлят, в закладах Наказів громадського піклування\*. Ці накази були утворені в 40 губерніях і підпорядковувалися Міністерству внутрішніх справ [1, с. 671]. Під

\* О дозволенні помещать в Приказы Общественного Призрения малолетних арештантских детей. Закон 12620. ПСЗ Российской империи 1825–1881. Т. 14. 1839. С. 671.

впливом філантропа Вальтера Венінга, члена Лондонського суспільства поліпшення тюремного порядку, Олександр I у червні 1817 року затвердив «Положення про комплектування Окремого корпусу внутрішньої тюремної варті», згідно з яким було створено Російське «Товариство піклувальне про в'язниці» [2, с. 47]. Подібні товариства почали з'являтися в різних містах Російської Імперії. Так, в 1826 році було створено 7 губернських комітетів, впродовж наступних 10 років почали свою діяльність ще 38 губернських комітетів. У Києві у 1834 році за пропозицією генерал-ад'ютанта князя В. Трубецького розпочало свою діяльність відділення товариства «Київський тюремний комітет». Комітет складався з представників дворянства і купецтва, в нього входили люди відомі своєю порядністю і філантропією. Проведення буржуазних реформ, модернізація всього суспільства привела і до реформування в'язниць – у 1879 році була проведена Тюремна реформа. Була створена єдина загальнодержавна тюремна система, розроблена законодавча база пенітенціарної системи. Змінювалися основні засоби поводження з ув'язненими, а також цілі і завдання тюремної системи. Піклувальні товариства проіснували до 1893 року, потім їх перетворили в тюремно-благодійні комітети. Більшість функцій у них було вилучено. З цього часу тюремно-благодійні комітети стали займатися тільки питаннями матеріальної допомоги ув'язненим [2, с. 49]. Згодом сформувалися Дамські Комітети товариства піклування про в'язниці, які займалися ув'язненими жінками. У Києві, 16 грудня 1898 року, було відкрито Ки-

ївське Дамське відділення товариства піклування про в'язниці, яке займалося філантропією виключно в інтересах заарештованих жінок і їхніх дітей [3, с. 14].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Історія створення та функціонування двох притулків для дітей ув'язнених у Києві не достатньо досліджена та представлена у літературі. Деякі аспекти їх діяльності розглянули у своїх роботах сучасні науковці: Л. Мачулін, М. Батчаєва, А. Бабушкін, Г. Іванова [4]. Джерельну базу дослідження становлять архівні документи та матеріали, а також друковані щорічні звіти Товариства Київський Патронат, яке допомагало особам, звільненим з місць позбавлення волі у м. Києві.

**Постановка завдання.** Метою даної розробки є вивчення історичного досвіду на прикладі організації та діяльності у Києві двох притулків для арештантських дітей: притулку для малолітніх дітей засланих каторжних і осіб, що утримуються в місцях позбавлення волі м. Києва, та притулку для арештантських дітей при київській губернській в'язниці. Для цього необхідно визначити роль державних органів та приватних осіб у створенні та утриманні притулків. Реконструювати внутрішній устрій та альтруїстську роботу їх працівників. Потрібно вивчити та використати вітчизняний регіональний досвід минулих років, який сприятиме вирішенню подальших завдань, які постають перед благодійними організаціями сьогодні.

**Виклад основного матеріалу.** Київ у XIX столітті був центром політичного, економічного, культурного і релігійного розвитку. Він був відомий своєю громадською доброчинні-

стю. У Києві діяли близько сотні різних попечительств, комітетів і товариств милосердної спрямованості. У той час благодійність городян була нормою і способом їх життя, вона була важливою складовою соціуму. Заможні городяни будували й утримували за свій рахунок лікарні, навчальні заклади та притулки. Ці вчинки вважалися справою честі і викликали велику повагу в суспільстві.

Під час реформування пенітенціарної системи, гостро стало питання місцезнаходження дітей, батьки або родичі яких знаходилися в ув'язненні. Першочерговим завданням було прибрати дітей від згубного впливу в'язниці і криміногенного оточення. Дітям необхідно було дати дах над головою, їжу, медичне обслуговування, виховання та навчання.

Так, у Києві в 1898 році, неподалік від київської губернської в'язниці, на добровільні пожертви та частково на державні кошти в орендованому приміщенні було відкрито притулок для арештантських дітей. Для дітей, які не мали на волі інших родичів та перебували разом з батьками або родичами в камерах. Притулок було засновано за ініціативою дружини колишнього Київського губернатора, пізніше Київського, Подільського, Волинського генерал-губернатора Єлизавети Сергіївни Трепової. Безпосередню участь в цьому брали 11 дам Дамського відділення Київського тюремного комітету на чолі із Єлизаветою Іванівною Грабар. Начальницею притулку була призначена пані Беляєва. У наступному 1899 році, на зібрані кошти членами Дамського відділення у сумі 10 тис. руб., поруч із в'язницею був побудований власний будинок притулку. 13 лютого 1899 року затвер-

джено Статут притулку, завізований Міністром Юстиції Статс-секретарем Муравйовим [5, с. 2, 5]. Основною метою створення притулку було запобігання впливу тюремного середовища на дітей і нагляд за ними, виховання та навчання. Притулок перебував у веденні Київського Дамського відділення товариства піклування про в'язниці. Як було зазначено у статуті притулку, у випадку припинення діяльності відділення – він переходив у ведення губернського комітету товариства піклування про в'язниці під найближчий нагляд губернського тюремного інспектора.

Капітал притулку складався з цінних паперів – 10 аркушів державної 4 % ренти 500 руб. загальною сумою 5000 руб. На поточному рахунку на той час було 1410 руб. 35 коп. Також джерелами утримання притулку були: а) кормові гроші, які відпускаються на утримання дітей за арештованих по табелі, згідно примітки до ст.ст. 173 і 209 Статуту щодо утримуваних під вартою 1890 року; б) щорічна допомога притулку урядових та інших установ. Пожертви на користь притулку, грошима, речами, харчами; в) збори від організованих на користь притулку вистав, концертів, читань [5, с. 5 (зв.)].

Згідно зі Статутом, притулок здійснював нагляд за дітьми. Навчання дітей грамоті і ведення господарства в притулку довірялося наглядачці. Діти навчалися Закону Божому, російському читанню та письму, арифметиці та іншим предметам у межах їх віку. Діти привчалися до праці — чистили власну сукню та взуття, прибирали приміщення і ліжка, двір, сад, город. Розпорядок життя та занять притулку регулювався інструкцією, затвердженою

Дамським в'язничним комітетом. Вихованці залишали притулок із звільненням їх батьків, або при досягненні 14 років. У випадках смерті батьків, по досягненню 14 років, підопічних притулку віддавали до родичів або розподіляли на навчання у ремісничий заклад або до когось у служіння. Через відсутність постійного фінансування притулок було тимчасово закрито 16 вересня 1909 року. На той час у притулку залишалися дві дитини – хлопчик та дівчинка. Київський губернський тюремний інспектор доповів про це київському губернатору Ф. Трепову.

Нами в архіві була знайдена справа про відновлення роботи притулку для дітей ув'язнених при київській губернській в'язниці. 14 жовтня 1909 року за № 13222. Київським губернатором Ф. Треповим було прийнято рішення про відновлення діяльності притулку і допомоги у фінансуванні. Також губернатор клопотав перед тюремною інспекцією про розширення тлумачення п. 13 Статуту притулку з тим, щоб в притулок були поміщені діти, що знаходяться при ув'язнених матерях – віком від 4 до 14 років, замість визначеного в Статуті віку 6–14 років [5, с. 4]. Київський губернський тюремний інспектор дав розпорядження про інформування його щомісяця щодо дітей що знаходяться у в'язниці у віці від 4–14 років, на предмет розміщення таких, в разі згоди матерів, в притулок при Київській губернській в'язниці.

У роботі Київського Товариства піклувального про в'язниці брали участь багато відомих офіційних осіб і громадських діячів. Так, віцепрезидентами Товариства були мит-

рополит Київський і Галицький, генерал-губернатор, цивільний губернатор, прокурор судової палати, міський голова, поліцмейстер та інші.

Як і раніше, через відсутність постійного фінансування, притулок знову тимчасово було закрито. 31 грудня 1910 року згідно затвердженого Міністром Юстиції «Статуту під Найвищим заступництвом Київського притулку для арештантських дітей» [6, с. 5–7] була знову відновлена його діяльність для дітей у складі 10 чоловік.

В одній із архівних справ нами знайдено лист-прохання Київському губернатору від 20 травня 1911 року за № 7461 від Київського, Подільського, Волинського генерал-губернатора. Лист містив прохання з приводу розміщення в притулку при Київській губернській в'язниці арештантських дітей у віці від 4 до 12 років, які перебувають при матерях-арештантках, що знаходяться в місцях позбавлення волі Подільської і Волинської губерній. За умови переведення матерів арештанток для відбування покарання до Київської губернської в'язниці. Обґрунтовувалось це відсутністю можливості утримання арештанток разом з дітьми, а також наявністю вільних місць в дитячому притулку для арештантських дітей [7, с. 1–2].

До нас потрапили звіти Товариства Київського Патронату за 1911–1915 роки. В них ми мали можливість ознайомитися, в динаміці за п'ять років, зі створенням та діяльністю притулку для малолітніх дітей засланців-каторжних й осіб, що утримуються в місцях позбавлення волі м. Києва.

У звіті Товариства Київського Тюремного Патронату за 1911 рік

йшлося, що «піклування про безпритульних дітей має становити одне з їх головних завдань» [8, с. 12]. Силами Патронату був заснований притулок для малолітніх дітей засланих-каторжних і осіб, що перебували в місцях позбавлення волі м. Києва. Також особливою комісією була вироблена Інструкція щодо роботи притулку, яка була розглянута і затверджена правлінням. Відповідно до п. 2 Інструкції, [8, с. 37] до притулку могли поміщатися (в залежності від наявних коштів) діти у віці: хлопчики від 2 до 10 років і дівчатка від 1 року до 12 років, за винятком тих дітей, які мали можливість бути прийнятими в Київський притулок для арештантських дітей.

Клопотання щодо розміщення дітей у притулок розглядалися комітетом на прохання одного з батьків з письмової згоди другого. Згідно з п. 4, утримання дітей у притулку тривало у випадках, якщо батьки засуджені на каторжні роботи або на поселення, і не можуть їх взяти з собою на заслання - по досягненню віку 12 років хлопчики і 15 років дівчата.

Завідування притулком покладалося на особовий комітет, що складався з п'яти членів з вирішальним голосом і іншими членами співробітниками з дорадчими голосами. Головуюча притулку мала загальний нагляд за притулком і за ходом справ у комітеті, так само були дві віце-головуючі, які завідували різними напрямками діяльності притулку і замінювали голову в разі її відсутності або хвороби.

Грошові кошти притулку, відповідно до п. 8, складалися виключно з добровільних пожертвувань. Суми збиралися стараннями комітету і меценатів. Проводилися різні лотереї

на користь благодійних товариств [9, с. 1-93], а також благодійні концерти, спектаклі, літературно-музичні вечори, публічні лекції, збір від яких йшов на користь нужденним [10, с. 1-170]. Одним з видів поповнення благодійних сум було виставлення в громадських місцях кружок для пожертвувань на потреби притулку. Однак шахраї швидко зорієнтувалися і під прикриттям пожертвувань для дітей заробляли собі гроші. У зв'язку з випадками шахрайства з благодійними грошима, був виданий Циркуляр Департаменту поліції від 8 вересня 1912 року про заборону збору пожертвувань без дозволу губернської влади [11, с. 270].

Усі кошти, що надійшли на потреби притулку, вносилися на прихід в грошову книгу Правління Товариства, а потім видавалися скарбником Правління скарбнику комітету. Про рух грошових коштів і про стан притулку комітет щомісяця звітував Правлінню Патронату. З чого можна зробити висновок, що основна робота щодо соціального захисту дітей в цьому притулку була покладена не на державні органи, а на приватних благодійників - меценатів і місцевих жителів.

Таким чином, 12 лютого 1911 року за ініціативою С. В. Глінки, А. В. Семірадовой та Ю. П. Новицького при Київському Патронаті був відкритий притулок. З річного звіту про його діяльність від 14 квітня 1912 року стало відомо, що для керівництва притулком був обраний спеціальний Дамський комітет. На перших зборах комітету, які відбулися 18 лютого 1911 року обрано голову комітету А. В. Семірадову, скарбника – Н. А. Крупнову і секретаря – Ю. П. Новицького, керівництво при-

тулком взяла на себе безоплатно Є. В. Брагинцева. Також були призначені: наглядка з окладом в 15 руб. на місяць, няня-кухарка з оплатою 7 руб. на місяць і няня з утриманням в 6 руб. Приміщення для притулку було знято на Верхній Солом'янці на Новій вулиці за 25 руб. на місяць. Воно складалося з трьох кімнат і кухні. Першими притулок прийняв п'ять дітей, потім ще одинадцять протягом року, всього – 16 осіб. Сумна статистика смертності дітей на першому році роботи притулку – упродовж літа четверо дітей померло, всі вони були в віці від шести місяців до півтора року (трьох з них були прийняті з в'язниці в украї важкому стані і їх не змогли виходити. А четвертий помер від коклюшу в Олександрівській лікарні). Станом на 1 січня 1912 року в притулку перебувало 12 дітей: 7 хлопчиків і 5 дівчаток у віці від 2 до 10 років. Слід зазначити, що діти теж надійшли до притулку надзвичайно слабкими і хворобливими. Вони потребували посиленого харчування та медичного обслуговування. З грошима на початковому етапі організації притулку було дуже складно, адже він утримувався виключно на пожертвування членів комітету та благодійників. Початковий капітал на організацію притулку було виділено з особистих коштів членів комітету А. В. Семигравової, С. В. Глінки, Н. Ф. Уварової. У грудні 1911 року на користь притулку надійшли гроші по духівниці від В. П. Белявської в сумі 500 руб.

Притулок дуже потребував внесків і пожертв. Для цього організували вечори і ярмарки, а всі грошові збори передавали в притулок. Притулку навіть доводилося вдаватися до позик, які потім пога-

шалися новими жертвуваннями. Через відсутність грошей не змогли найняти ще одного педагога, довелося обмежитися тільки уроками грамоти і рукоділля, які вела наглядка – В. Г. Замисловська. Деякі дітки відвідували однокласне училище (школу). До комітету вступив доктор С. С. Боярський, який люб'язно і безоплатно взяв на себе турботу по щотижневому огляду дітей та надання їм медичної допомоги.

У дітей в притулку був певний режим дня. Підйом о 7 ранку, старші діти збирали постіль, снідали і йшли до школи. Решта займалися з наглядкою читанням і грали в ігри. О першій годині був обід, після чого всі дітки відправлялися на прогулянку. Після полудня всі разом грали з наглядкою. Увечері, після вечері і спільної молитви, всі лягали спати. Іноді старші діти відвідували богослужіння в храмі.

Цікавим було меню у дітей. Зрозуміло, що воно залежало від грошових коштів, зібраних комітетом. Так, на сніданок був чай з шматком хліба. Обід складався з двох страв, при цьому лише два рази в тиждень страви були м'ясними. Близько о 16-17 год. був полуденок, на якому подавали ячмінну каву з хлібом. На вечерю в 19:30-20 год. подавали те, що залишилося з обіду.

Існувала практика відвідування батьків (на їхнє прохання) у в'язницях або арештантських закладах. Організовувалися побачення. Але, як показав досвід, це погано відображалося на дітях. Вони поверталися завжди засмученими, потім ділилися інформацією, за які провини сидять їхні батьки. А батьки тільки візуально оглядали своїх дітей і майже не спілкувалися з ними.

На жаль число дітей, які хотіли і могли потрапити до притулку було набагато більше ніж він міг прийняти на початковому етапі. Після першого року його існування, основним завданням було збільшити кошти для розширення притулку і переведення його в більше приміщення з кращими умовами.

Представляє інтерес грошовий звіт по притулку за 1911 рік, який був перевірений ревізійною комісією і відзначений як «в порядку» [8, 24–25]. Загальна сума внеску на притулок в 1911 році становила 2450 рублів. З яких 384 руб. – були членські внески, 850 руб. 50 коп. – пожертвування, 831 руб. 50 коп. – збір з вечора 21 жовтня 1911, 24 руб. – пожертвування, 100 руб. – внесок від Київського опікунського в'язничного товариства. Всього 2190 руб., а 260 руб. отримано позичково. Витрата грошових коштів протягом року були на житло, одяг, харчування, дрова і воду, на зарплату наглядачці і прислузі, похорон дітей, частування на Великдень і Різдво, інвентар притулку та інше.

У 1912 році, одним із важливих завдань було підбір нового приміщення для притулку. Завдяки старанням М. Ф. Агури і Н. А. Крупнової таке приміщення було знайдено на Лук'янівці з річним утриманням в 450 руб. На розі вулиць Половецької і Богоутівської. Приміщення складалося з шести кімнат: на першому поверсі було чотири кімнати, а на другому дві, а також кухня і всі служби. Так само було виділено для прогулянок дітей в саду шість соток землі» [12, с. 12].

Протягом 1912 року кількість дітей у притулку змінювалася. Прийом дітей до притулку проводився комітетом з наведення необхідних

довідок, відмовлено було в прийомі дітей у семи випадках. Всі діти притулку підходили під поняття безпритульних, так як тільки у чотирьох з них на волі був один з батьків. З огляду на той факт, що на волі ніхто не міг опікати цих дітей, комітет брав на себе турботу щодо влаштування цих дітей в майбутньому, по виходу їх з притулку. Члени комітету ніжно називали дітей притулку - вихованцями. З ініціативи пані О. М. Сакановської був утворений спеціальний фонд для кожної дитини, куди надходили мінімальні суми з внесків і пожертвувань на перший час на прожиття, до початку самостійної трудової діяльності. Активними членами фондів стали члени Дамського комітету і Київського теософічного товариства. На новому місці діти шкільного віку стали відвідувати училища: міське парафіяльне на Юрковиці і церковно-парафіяльне при Св. Макаріївській церкві. Рештою діток продовжували займатися наглядачка і няня, допомагали їм у навчанні грамоті, праці і читанні книг безоплатно пані С. А. Трипільська та Н. М. Мерзлякова. Пізніше була найнята вчителька Л. А. Савицька, яка приходила чотири рази на тиждень і проводила з дітьми заняття. Порядок життя притулку залишався колишній. Три рази за рік дітей водили в кіно. А на Різдво для дітей була організована ялинка.

Члени комітету два рази в тиждень відвідували притулок і всі зауваження записували в журнал для доповіді комітету. В грудні місяці було переобрання членів комітету в зв'язку з від'їздом і хворобою деяких. Головою комітету стала Є. І. Скалон. Упродовж року лікар С. С. Боярський продовжував безоплатно надавати

медичну допомогу дітям і навіть організував невеличку аптечку для притулку. За рік діти перехворіли на кір - четверо, краснуху троє, один запаленням легенів, двоє з хворих були поміщені в лікарню [11, с. 13]. Всі діти одужали.

До четвертого року існування притулку справами його як і раніше завідував комітет, який складався з голови – М. М. Лубківської, двох віце-голів – М. А. Жеребцової та Е. Д. Новічкової, скарбника Н. А. Купнова і секретаря І. В. Прусакової. [13, с. 10].

Як і в попередні роки основним питанням комітету було вишукати кошти на притулок і розгляд документів на прийом дітей. Пані Є. І. Скалон організувала у себе вдома базар дитячих речей і виручені кошти були передані в притулок. Рік видався не простий. У країні назривала складна внутрішня обстановка. Йшла війна, ціни виросли на все, спостерігалось зростання злочинності серед дорослих і дітей. Все це не могло не позначитися на роботі притулку. У фінансовому відношенні рік виявився слабшим попередніх. Пожертвувань було набагато менше, довелося частіше вдаватися до позик з капіталу, зібраного в 1913 році. Збільшити прийом дітей і розширити притулок не вдалося (хоча протягом року вплив дітей збільшився з 13 до 18). Величезну підтримку надала одноразову допомогу в 500 руб. від пана Р. К. Лубківського [13, с. 11]. В фонд для дітей на майбутнє вдалося відкласти в 1914 році тільки 67 руб. 60 копійок. Притулок весь 1914 рік проживав в тому ж режимі. Медичне обслуговування дітей здійснювали нові члени комітету: лікарі О. Н. Корнілова-Гааг та Е. М. Шестакова. Серйозних захворювань у дітей

в поточному році не було. До 1915 року в притулку перебувало 18 дітей. Старші дітки продовжували навчання в міських училищах, а молодші займалися в притулку з наглядкою В. Є. Замисловською. Весною 1914 року найстарший хлопчик Євген Немиро закінчив міське Юрковецьке училище. Надалі він планував вступати в Олександрівське ремісниче училище, але не здав іспити з математики. Члени комітету були стурбовані долею хлопчика тому що йому вже виповнилося 13 років – граничний вік перебування в притулку. Завдяки старанням головуючого притулку його влаштували на рік в ремісничу школу з подальшою спробою прилаштувати його з проживанням та вступом до міського Олександрійського училища [12, с. 12]. Не дивлячись на складний рік, на Різдво була організована дітям ялинка з подарунками та солодощами.

У кошторисі притулку для дітей засланих-каторжних і утримуються під вартою на 1915 рік на 18 дітей передбачалися такі витрати: на квартиру – 660 руб., комунальні послуги – 140 руб., зарплата персоналу – 500 руб., навчання дітей – 150 руб., утримання дітей – 1000 руб., одяг і взуття – 100 руб., лікування – 50 руб., дрібні непередбачені витрати – 100 руб. Загальна річна сума утримання притулку – 2700 руб. [13, с.34].

1915 рік виявився не легше попереднього. Складна економічна обстановка в країні вплинула і на притулок. У кінці серпня, у зв'язку з передбачуваною евакуацією Києва, було вжито заходів щодо перевозу притулку в одне з повітових міст на лівому березі Дніпра. Все скасувалося. У зв'язку з ростом цін, зросли і витрати на утримання дітей. Так, в



1913 році, місячне харчування дітей обходилося 60–65 руб., 1914 році – 75–80 руб. А 1915 року піднялося до 100–106 руб. у місяць. Це з урахуванням жорсткої економії продуктів та при наявності запасених з літа овочів – картоплі, капусти. Харчування обходиться по 22–23 коп. на день. М'ясні страви подавалися дітям три рази в тиждень. Також в обстановці воєнного часу не було можливості проведення благодійних вечорів та концертів. Знову врятувала щедра допомога пана Р. К. Лубківського, який пожертвував як і в минулому році 500 руб. Завдяки збільшенню суми звичайного асигнування Правлінням Патронату, комітету довелося закінчити рік з невеликим дефіцитом. В фонд дітей – забезпечення дітей до моменту настання їх самостійності, в звітному році пожертвувань надійшло вкрай мало – всього 40 руб. Ще менше пожертвувань було одягом, білизною та взуттям. Тому велику суму довелося витратити на закупівлю черевик. Йшов складний процес боротьби за виживання.

Ще з однією проблемою довелося зіткнутися притулку в цьому році – зміна квартири. Це було пов'язано з тим, що попередня квартира взимку була дуже холодна, а господарі ставилися вельми недобррозичливо. Завдяки зусиллям пана Прусаківа, був знайдений чудовий і затишний будиночок із двориком і садком, зроблений в ньому ремонт. По вулиці Відрадній, будинок 7. Будинок виявився дуже затишним, світлим з ванною та іншими зручностями. Всі були дуже задоволені. Традиційно Різдво зустріли з ялинкою, подарунками, іграшками та солодощами завдяки підтримці членів комітету М. М. Лубківської, Е. М. Шеста-

кової, М. Н. Резникової, а так само колишньої голові комітету Е. Н. Скалон, яка з Петрограда надіслала дітям речі [14, с.18]. Кошторис притулку на 1916 рік на 15 дітей передбачався в 3468 руб. 68 коп. [14, с.41].

**Висновки.** Таким чином, завдяки реформуванню тюремної системи та визнанню незручності утримання дітей разом з батьками або родичами у в'язниці, з'явилися такі види соціальної допомоги, як притулки для дітей ув'язнених. Наприкінці XIX – на початку XX століття в Києві з'явилися дві такі благодійні установи, у яких діти отримували найважливіше – дах, їжу, медичне обслуговування, виховання та навчання. Притулки піклувалися про подальшу долю дітей: влаштовували їх на навчання, на роботу, в одному з притулків навіть існував окремий фонд для кожної дитини, куди надходили мінімальні суми з внесків і пожертвувань на перший час на прожиття, до початку самостійної трудової діяльності.

Притулки функціонували виключно завдяки добровільним пожертвам, київському Дамському відділенню товариства піклування про в'язниці, Товариству Київський Патронат. І хоча пенітенціарна система фінансувалась за залишковим принципом, все ж знаходилися необхідні кошти з яких частково фінансувався один притулок. Не останню роль у цьому відігравав Київський тюремний комітет, який у багатьох випадках сам забезпечував джерела фінансування і підтримки. Другий притулок існував тільки завдяки щедрим жертвам. Працювали в притулку і активно допомагали йому справжні філантропи – нянечки, виховательки,

наглядачки. Саме від сумлінного ви- затишок, навчання і тепла атмосфера  
конання своїх обов'язків залежав в притулку.

### Список використаних джерел

1. О дозволении помещать в Приказы Общественного Призрения малолетних арестантских детей. Закон 12620. *ПСЗ Российской империи 1825-1881*. Т. 14. 1839.
2. Мачулин Л. История тюремного Харькова (1668–1917 гг.). Харьков, 2005. 206 с.
3. ЦДІАК України. Ф. 12, Оп. 1, спр. 175, арк. 14.
4. Мачулин Л. История тюремного Харькова (1668–1917 гг.). Харьков, 2005; Батчаева М. К. Санкт-Петербургский «Дамский попечительный о тюрьмах комитет» и его региональное Ставропольское отделение в 1819-1890 гг. XIX в. 2008; Бабушкин А. Попечительство о тюрьмах — российская историческая традиция. *Преступление и наказание*. 1994. № 7; Иванова Г. Женщины в заключении (историко-правовой аспект). URL: <http://www.owl.ru/library/042t.htm> 5 (дата звернення: 12.08.2020).
5. ЦДІАК України. Ф. 442, Оп. 639, спр. 640, арк. 2, 5.
6. Устав состоящего под Высочайшим покровительством Киевского приюта для арестантских детей. ЦДІАК України. Ф. №. 442, Оп. 641, спр. 290, арк. 5–7.
7. ЦДІАК України. Ф. 442, Оп. 641, спр. 290, арк. 1–2.
8. Киевский Патронат (О-во покровительства лицам, освобожденным из мест заключения г. Киева). Отчет за 1911 год. Типография 1-й Киевской артели печ. Дела, Трехсвятительская, 5. 1912.
9. ЦДІАК України. Ф. 442, Оп. 636, спр. 48, арк. 1-93.
10. ЦДІАК України. Ф. 707, Оп. 259, спр. 77, арк. 1-170.
11. ЦДІАК України. Ф. 385, Оп. 1, спр. 2691, арк. 270.
12. Киевский Патронат (О-во покровительства лицам, освобожденным из мест заключения г. Киева). Отчет за 1912 год. Типография 1-й Киевской артели печ. Дела, Трехсвятительская, 1912.
13. Киевский Патронат (О-во покровительства лицам, освобожденным из мест заключения г. Киева). Отчет за 1914 год. Типография 1-й Киевской артели печ. Дела, Трехсвятительская, 5. 1915.
14. Киевский Патронат (О-во покровительства лицам, освобожденным из мест заключения г. Киева). Отчет за 1915 год. Типография 1-й Киевской артели печ. Дела, Трехсвятительская, 5. 1916.

### References

- Machulin, L. (2005) *Istoriya tyuremnogo Khar'kova* (1668–1917 gg.). Khar'kov [in Russian].
- Batchayeva, M. K. (2008) *Sankt-Peterburgskiy «Damskiy popечitel'nyy o tyur'makh komitet» i yego regional'noye Stavropol'skoye otdeleniye v 1819-1890 gg. XIX* [in Russian].
- Babushkin, A. (1994) *Popечitel'stvo o tyur'makh – rossiyskaya istoricheskaya traditsiya. Prestupleniye i nakazaniye*, 7 [in Russian].
- Ivanova, G. *Zhenshchiny v zaklyuchenii* (istoriko-pravovoy aspekt). URL: <http://www.owl.ru/library/042t.htm> 5 (accessed: 12.08.2020) [in Russian].

**O. Samoilenko**, PhD in Law, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of Historical and Legal Studies at the V. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-4624-5105

### **Shelters for prisoners' children in Kyiv of the late 19th – early 20th century**

The article reviews the peculiarities of formation and development of shelters for prisoners' children in Kyiv in the late nineteenth and early twentieth century. Reconstruction and analysis of the activities and development of regional shelters for children of prisoners is carried out on the basis of archival documents and materials. The historical experience of providing social assistance to children who found themselves in difficult living conditions and could temporarily be under the care of qualified and caring persons is considered. The examples are two shelters for detainees' children that were established in Kyiv: the shelter for minor children of deported convicts and detainees imprisoned in Kyiv, and the shelter for detainees' children attached to the Kyiv Provincial Prison. The role of government bodies and individuals in the establishment and maintenance of shelters is specified. Internal regulation and altruistic work of their employees is reconstructed.

For example, in Kyiv in 1898, a shelter for detainees' children was opened in rented premises not far from the Kyiv Provincial Prison, on a voluntary donation basis and, partly, at public expense. The shelter was destined for children who did not have other relatives at large and were kept in cells together with their parents or relatives. The main purpose of the shelter was to prevent the influence of the prison environment on children, as well as their supervision, upbringing and education. The shelter was run by the Kyiv Ladies' Department of the Prison Care Society.

In 1911, the Patronage opened a shelter for minor children of deported convicts and detainees imprisoned in Kyiv. The administration of the shelter was charged on the committee consisted of private persons. The monetary funds of the shelter were formed exclusively from voluntary donations. The shelters took care of the children's future: they arranged children's education, got them a job; moreover, an individual fund for every child existed in one of the shelters, which was credited from contributions and donations with minimum amounts needed for a start of living, before the beginning of individual working activity. The study and use of national regional experience of the past years will contribute in solving further tasks, which currently challenge the charitable societies.

**Keywords:** *shelter; social protection; Kyiv Prison Patronage Society; Ladies' department of the Prison Care Society; charity.*